

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Martin Piętak:

Místo Bible v katechezi dětí školního věku (Perspektiva Slezské církve evangelické a. v.)

Práce předložena na UK ETF v oboru Systematická a praktická teologie na podzim 2006
Vedoucí práce ThDr. Ladislav Beneš

1. K formě

Práce má 312 číslovaných stran, z čehož 261 stran zabírá vlastní text, na dalších 33 stranách je bibliografie a na 15 stranách tři přílohy. Monografie, články a elektronické zdroje jsou v seznamu literatury uvedeny v samostatných oddílech, přičemž nejobsáhlejší první oddíl seznámává úctyhodných 240 monografických titulů. Formální *zpracování* je pečlivé, *jazyk* je na dobré úrovni, jen mírně poznamenán sklonem k hromadění cizích slov („oprostit výklad Písma od nánosů externích rastrů,“ 133) a drobnými, leč rozšířenými nešvary jako užívání podstatných jmen slovesných se zvrtnou částicí („tendence k odvrácení se od Boha,“ 133) či germanismy v předložkových vazbách („záviset od...“ 206). *Citáty* z cizojazyčné literatury – užívána je anglicky, německy a polsky psaná – jsou uváděny v kvalitním českém překladu, který svědčí o dobré autorově orientaci v těchto jazycích. Přehlednosti by prospělo, kdyby byly delší citáty, jichž je v práci poměrně dost, odlišeny také graficky (petit, odsazení) – jelikož v textu nebývají výslovně uvozovány, označeny jen uvozovkami snadno splynou s vlastním textem autora. Překlepy se vyskytují jen výjimečně. *Patové poznámky* jsou vyžívány hojně, téměř výlučně k odkazům na literaturu. Tyto odkazy by byly ovšem přehlednější, kdyby v nich bibliografické údaje, v úplnosti uvedené v seznamu literatury, byly důsledně uváděny ve zkráceném tvaru – uvádění všech údajů včetně ISBN/ISSN v poznámkách značně ztěžuje orientaci. *Věcných chyb* či nepřesností jsem zaznamenal jen několik, opět spíše drobných:

Pešitto je název syrského překladu Bible, nikoli způsob zápisu, jak by se zdálo z formulace „psaná syrskou pešittou“ (51), „Zeichensprache“ není „obrazná“ nýbrž „znaková“ řeč (102: jde o sémiotická východiska G. Theissen), povoláním Abrahama nezačíná dějprava V. Hájka, jak se tvrdí na str. 225, nýbrž její (zevrubné) přepracování M. Hájkem.

Další drobnosti jsem poznamenal do textu práce.

2. K obsahu a metodě

Jak naznačuje už její název, záběr práce je poměrně široký, z praktického hlediska ovšem dobře srozumitelný. Klade si za cíl prozkoumat „oblast, která dosud patří k samozřejmostem církevní služby, která však musí reagovat na změny v různých oblastech vědy i života“ (14). Vychází přitom z napětí mezi teorií a praxí, které patří mezi závažné problémy katechetiky: na jedné straně je z principiálních důvodů Písmo stále považováno za hlavní obsah křesťanského vyučování, na straně druhé právě tato oblast působí snad největší potíže – právě sem jsou směřovány výtky nezáživnosti, odtažitosti, zastaralosti atp. Práce tedy zjevně chce přispět ke snížení tohoto napětí: na jedné straně pomoci znovu ohledat a potvrdit důvody pro nezbytnost a centralitu Bible v katechezi, na druhé straně ukázat, jak onu vzdálenost mezi antickým textem a současným, dějinně stále méně orientovaným člověkem překonat. Poněkud ambiciózní záměr, který by

vyplýval z uvedeného východiska, tlumí realisticky v závěru úvodní kapitoly:

Práce si „neklade za cíl přijít s něčím revolučně novátorským, ale spíše zhodnotit pozitiva a negativa dosavadní praxe, zasadit ji do širšího kontextu mezinárodní i mezioborové nábožensko-pedagogické resp. katechetické diskuse, vnést do diskuse poznatky v češtině dosud nepublikované a poskytnout tak teoretický rámec pro další rozvoj katechetické praxe v rámci SCEAV a snad i mimo ni.“ (19)

K tomu se především rozhlíží po současné německé a americké katechetické literatuře, pouze po stránce empirické přispívá také výsledky vlastních průzkumů.

Postup výkladu je rozvržen do logicky srozumitelného a přehledného schématu čtyř „perspektiv“, historické, (biblicko-)teologické, empirické a didaktické, přičemž poslední z nich je zamýšlena jako syntetické „jádro práce“ (17). Drobněji je práce rozčleněna do 16 kapitol, dále dělených na menší oddíly označované podle desetinného systému. Hlavním metodickým postupem práce je referát o sekundární literatuře, její zakreslení do uvedené struktury.

Po *úvodní kapitole* (k. 1), která charakterizuje záměr práce ve třech jakýchsi nakročeních – formulací 12 otázek, 5 hypotéz a 4 poznámek o „smyslu bádání“ (14) – a stručně shrnuje její obsah, následuje *kapitola 2*, v níž jsou definovány tři základní pojmy práce obsažené v jejím názvu. Srozumitelně je zde pojednáno o tom, co je katecheze, a vymezení cílové skupiny „dětí školního věku“ je zdůvodněno z hlediska vývojové psychologie i socio-kulturní perspektivy. Méně přesvědčivé je však pojednání o prvním členu trojice, „místě Bible“. Autor tu poněkud zběžně a předběžně (na 2 stranách!) naznačuje důvody, které z Písma činí důležitou látku katecheze, především však – ostatně až do konce práce – zůstává dlužen přesnější úvahu o tom, co chce minit oním obecně velmi neurčitým pojmem „místo“. Po čem se vlastně ptá, když sleduje „místo“ Bible v katechezi? Po kvantitativním podílu? Po jeho funkci? Zde se po mém soudu již projevuje základní metodický nedostatek práce.

Historická perspektiva je předložena v jedné kapitole podávající stručný přehled o Bibli jako obsahu katechetického vyučování od rané církve až po 19. století a třech kapitolách zaměřených speciálněji na jednotlivé oblasti v novější době. *3. kapitola* se velmi zběžně dotýká vztahu dětí a „slova Hospodinova“ v Bibli samotné, v rabínské tradici a v rané a středověké církvi, vývoj od reformace je sledován na vztahu Bible a katechismu – druhého významného katechetického textu. *4. kapitola* sleduje otázku (biblické) katecheze Těšínsku: na pozadí stručně nastíněných dějin tamní luterské církve (všimá si určujícího vlivu pietismu) se věnuje především popisu současné situace v teorii (pomůcky: osnovy, katechismy, dějepravy) i praxi (nedělní besídky, vyučování na škole, konfirmační příprava, kluby, tábory) SCEAV. *5. kapitola* je věnována německé oblasti, v níž si vedle evangelických přístupů všimá také některých katolických. Rozlišuje zde několik katechetických modelů určených teologickými (liberální náboženská pedagogika, „Evangelische Unterweisung“ ovlivněná dialektickou teologií), později filosoficko-pedagogicko-psychologickými koncepty (hermeneutická, tématicko-problémová, terapeutická náboženská pedagogika, přístupy I. Baldermanna, H. K. Berga, G. Theissena, bibliodrama, elementarizace, didaktika symbolu, Christenlehre v bývalé NDR). *6. kapitola* pak o poznání stručněji přehlíží prostor americké náboženské pedagogiky. V ní jako určující vlivy, které umožňují odlišení jednotlivých přístupů, určuje důraz na Bibli jako součást kultury, některé teologické koncepce (Tillich, Brunner, Niebuhr, procesuální teologie, teologie osvobození), důraz na zařazení katechetiky do všeobecné pedagogiky, tradice různých hnutí kořenících v probuzeneckých církvích (nedělní či prázdninové biblické školy), důraz na zážitkové učení (Good Shepherd, Godly Play).

Teologická perspektiva, které je věnována *7. kapitola*, se věnuje klasickým otázkám skriptologie:

vztahu Písma a Božího slova, otázce autority a inspirace, vztahu SZ a NZ. Všimá si také některých impulsů nových hermeneutických přístupů (pluralita výkladů, význam synchronního čtení), obecně k nim však zůstává zdrženlivý – poukazuje na to, že „důrazy biblické didaktiky, ovlivněné novými přístupy, se soustřeďují na povzbudivých, utěšujících, člověku přitakajících (*sic!*) aspektech biblické zvěsti“ (131), což zavání eklektickým obcházením aspektů méně příjemných. Je otázkou, zda tato kritika míří přesně, zda je totiž tento eklekticismus skutečně působen či umožňován „novou hermeneutikou“, či zda je spíše určen obecnějším a odjinud vzatým předporozuměním ohledně toho, co je v Bibli aktuální a přijatelné.

Také *empirická perspektiva* je soustředěna do jediné, 8. kapitoly, v níž sleduje tři okruhy statistických průzkumů prováděných od počátku 20. století: studie zaměřené na zjišťování biblických znalostí, studie sledující schopnost recepce biblických látek dětmi v různých stádiích psychického vývoje (snažící se stanovit, co je kterému věku přiměřené) a velmi stručná (2 strany) informace o výzkumech zaměřených obecně na „místo Bible ve vyučování“. Připojen je přehled vlastního empirického šetření, které autor provedl v SCEAV a v němž se zaměřil jednak na hodnocení katechetických pomůcek, jednak na kvantitativní zkoumání názoru dětí na to, co jim Bibli přibližuje, a co jim ji naopak vzdaluje.

Závěrečná *didaktická perspektiva* je rozpracována nejobsáhleji, jak to odpovídá zamýšlené syntetické roli této části. Pojednává se v ní nejprve o biblické katechezi z hlediska jejích cílů (*k. 9*). Dále z hlediska jejího obsahu (*k. 10*): při určování obsahu (nutně výběru) je třeba přihlížet jednak k tomu, co je v Bibli třeba považovat za důležité, jednak i k tomu, co je schopen vnímat žák, je pojednáno o specifických didaktických problémech některých biblických textů (násilí a sex, podobenství, zázraky), připomenuto, že v této souvislosti do katecheze náleží také určité informace o Bibli a že je třeba (kontrolně) věnovat pozornost také tomu, co se při výběru z Bible vynechává. *Kapitola 11* se věnuje metodám biblické katecheze, které především obecně kategorizuje a uvádí některá obecná kritéria jejich přiměřenosti. Zvláštní pozornost věnuje na jedné straně vyprávění jakožto stále základnímu způsobu předávání (nejen) Biblických látek a „rotačním multidimenzionálním modelům výuky“, které představují opačný pól, pokud jde o časovou a prostorovou náročnost, na straně druhé. *Kapitola 12* podává přehled problémů spojených s Bibli jakožto katechetickou pomůckou a věnuje se převážně otázce tzv. „dětských biblí“. *Kapitola 13* se věnuje speciálním aspektům různých prostorů či kontextů, v nichž se Bible k dětem dostává (rodina, různé stupně vyučování v církvi, škola). *14. kapitola* pojednává o osobě učitele (katechety) a připomíná důležitost jeho role v katechetickém procesu, jak z hlediska jeho odborných (teologických, pedagogických) kompetencí, tak jeho osobního vztahu k předávané látce a Bibli zvlášť.

Kapitola 15 je označena jako závěr a předkládá shrnutí hlavních tezí práce (ústřední místo Bible v katechezi je nesamozřejmé, nicméně nenahraditelné, modely jeho uplatnění jsou možné různé, je třeba brát zřetel i na recipienty, a jejich svět, katechezi je třeba pojímat komplexně) a naznačení praktických implikací (ve stejné struktuře jako čtvrtá perspektiva: cíle, obsah, metodika, „organizační formy“, osoba katechety).

3. Hodnocení

Úctyhodné je množství materiálu – literatury, které je zpracováno. Kladně je třeba hodnotit také zvolenou osnovu výkladu, která tvoří solidní, logicky srozumitelnou kostru. Výrazně však práci chybí „maso“ analytického či argumentativního výkladu, který by předložené náhledy na „místo“ Písma v katechezi uvedl do rozhovoru a vyvodil z nich konkrétní závěry. Práce tak celkově působí

velmi eklektickým dojmem: mnoho problémů pojmenuje a otázek vysloví, nějaká zřetelnější řešení či odpovědi však čtenář očekává marně. Ptá-li se po zřetelných stanoviscích autora, zjistí je nejspíš ještě pokud jde o základní cíl biblické katecheze: opakovaně je v práci zdůrazňováno, že jde o cíl existenciální: uvést katechumeny do (osobního) vztahu s Bohem (134, 205, 236), přivést je k „životu podle Písma“ (179), k „biblicky založené víře“ (233). Bližší promítnutí tohoto cíle do ostatních výkladů, neřkuli konkrétní naznačení katechetického modelu, který by byl tímto cílem určen, však práce neposkytuje. Jistě není možno předestřít jeden „správný“ model, ale bylo by bývalo jistě možno několik jich soustavně popsat a podle určité sady jednotných hledisek srovnat. Pro současnou situaci (nejen v katechetice) je jistě typická velká pluralita přístupů, avšak v ní je právě třeba se nějak vyznat – k tomu by práce tohoto typu mohla přispět, kdyby byla mimo povrchní deskripci poskytla soustavnější kritickou analýzu alespoň některých.

Převážná většina výkladu je tvořena poměrně kusými referáty ze sekundární literatury – to se týká i přehledů dějin a např. též výkladu o dětských biblích, kde by autor byl jistě mohl předložit vlastní analýzu knih tohoto typu dostupných na českém trhu. Autor ve vlastních stanoviscích zřetelně usiluje o strážlivou pozici „zlaté střední cesty“, ale závěry, které předkládá, jsou ve své obecnosti až nicneříkající: tvrdí věci, které jsou celkem nesporné a předem jasné. Čtenář se opakovaně dozvídá, že katechetické postupy musí být adekvátní, nesmí být jednostranné apod., ale nikde není obsírněji vysvětleno, co to znamená.

Několik příkladů. Na str. 113 je postoj didaktické školy ovlivněné dialektickou teologií charakterizován touto jedinou větou: „Např. pro J. Smarta leží Bible v centru veškerých edukačních aktivit sboru.“ O cílech katecheze (171): „Každý dobře formulovaný cíl křesťanské výchovy ani nemůže jinak, než vycházet ze zvěsti Bible.“ Ve shrnutí o cílech katecheze (184): „Celkově je zde potřeba vyvážit důrazy na jednotlivé domény tak, aby dítě nebylo ve svých schopnostech podceněno ani přeceněno.“ O přiměřenosti vybíraných biblických látek (191): „Vybírat je nutno pouze ty texty, které jsou i děti schopny pochopit správně.“ Proti jednostrannému důrazu na výpravné texty (203): „Pohled na současnou biblickou didaktiku ukazuje, že výpravné texty nemusí být jedinými použitelnými. I děti mají právo ochutnat něco ze šíře biblické zvěsti a její různorodosti, zvláště když jejich kognitivní a další psychologické aj. kapacity umožňují opustit bezpečné vody starých známých vyprávění. To je snad dokonce nutné, aby spolu s odchodem dětského věku a doslovné víry nebyla opuštěna i Bible jako něco dětského.“ O potřebě pestrosti biblických látek v dětských biblích (224): „Současná diskuse směřuje ke konsensu v tom, že kvalitní bible pro děti by měly usilovat o to, aby čtenář měl možnost zakusit něco z rozmanitosti forem a témat Bible. Neměly by se tedy soustředit pouze na „příběhy“, ale zahrnout do zpracování i něco z poetických, prorockých či epistolních pasáží.“ O potřebě správné interpretace textů obsahujících násilí (228): „Celkově vzato nejde o to vychutnat si drama, ale nabídnout je v kontextu Boží milosti.“

Z výkladu vysvítá, že některé katechetické přístupy, jsou autorovi (v některých ohledech) bližší – např. přístup Baldermannův, či koncepce elementarizace. Bylo by tedy nasnadě, aby tyto modely představil soustavněji, podrobil je kritice, ukázal, co je z nich možno zužitkovat.

Jiná možnost: mohl se pokusit konfrontovat některý z moderních modelů s klasickým pojetím třeba Jednoty bratrské, které obecně prohlašuje za „inspirativní“ (258).

Nebo: mohl soustavně probrat základní aspekty, v nichž se biblická látka dostává k adresátům, a jejich funkce (znalost celku – „příběhu“ Bible, memorování jednotlivých textů, zácvik ve zbožnostní četbě – meditaci, učení schopnosti vlastního kritického výkladu, vztažení biblických textů k věroučným a životním tématům apod.) a demonstrovat jejich roli a zpracování v jednotlivých modelech, ukázat, jak zde jsou přínosné poznatky pedagogiky, psychologie apod.

Mohl se také namísto obecného zdůrazňování, že je to důležité, pokusit stanovit, co je „vlastní sebepochopení Písma“ (136) či co jsou „biblické tematické priority“ (259) a odtud se pokusit o návrh katechetického kurikula s přihlédnutím k poznatkům kognitivní vývojové psychologie apod.

Mohl se pokusit obšírněji a soustavněji než jednou větou naznačit, v čem by měl spočívat koncept „katechetické exegeze“ (134).

Nebo – konečně – se mohl pokusit soustavně odpovědět na oněch 12 otázek, které si sám položil v úvodu, případně ověřit tamtéž uvedených pět hypotéz:

- (a) konfrontovat s protiargumenty tezi, že „Bible hraje klíčovou roli v současné katechezi a i do budoucna není důvod na tom nic měnit“;
- (b) vyložit, co znamená „adekvátně přizpůsobit pojetí katecheze“ současné „změně paradigmat“ (změně „celkového kontextu biblické katecheze“ a „profilu dětí“);
- (c) vyložit, co může přispět ke „zlepšení v oblasti předávání Bible tak, aby děti pochopily její význam a smysl pro běžný život“;
- (d) vyložit, se kterými „poznatky současné pedagogiky, psychologie, sociologie a dalších pomocných věd“ je třeba „kvalitněji propojit teologii a katechetickou praxi“;
- (e) vyložit (či alespoň naznačit), jak by měla vypadat „kvalitní reflexe nad katechetickou praxí SCEAV“, v níž by byly „kriticky zhodnoceny historické i současné trendy v oblasti křesťanské náboženské pedagogiky.

Ani jednu z těchto možností – ani žádnou jinou podobu soustavného analytického diskursu – však v práci nenajdeme. Vlastní názory a postoje autora jsou jen roztroušeny v občasných poznámkách na okraj. Práce tak neposkytuje ani profilovaný vlastní pohled autora na problém, ale není ani kompendiem možných katechetických přístupů, protože ve výkladech o nich postrádá ucelenost. To považuji u disertační práce, která by měla být v každém případě více než kompilací, za závažný defekt, který předloženou práci navzdory jistě značnému úsilí, s nímž byla vytvořena, silně diskvalifikuje. Obhájit by ji bylo možno pouze v případě, že by v nějaké podobě, nejspíše v posledně jmenované, byl alespoň stručně soustavný a argumenty podepřený pohled autora doplněn.

S touto výhradou doporučuji práci k obhajobě.

V Nymburce 5. února 2007

Jan Roskovec